

Мария К. Караколева, студент

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (София, България)

ВЯРАТА – ОСНОВА НА ВЪЗПИТАНИЕТО В ПЕТКО-СЛАВЕЙКОВАТА „ПЧЕЛИЦА“

Резюме. Изследването се занимава с възпитателно-религиозните елементи на Петко-Славейковото възрожденско детско списание „Пчелица“. Присъствието им е обусловено от възгледите на автора относно ролята на детето в обществения градеж и необходимостта от вписването му в лоното на християнството. Текстът има за цел да открие водещите принципи в изграждането на публикациите, свързани с вярата. Обособени са няколко основни линии, обединени от християнската тематика. Това са: Бог, дългът към другия, абстрактни понятия, Светото писание, молитвата, човекът.

Ключови думи: Петко Славейков, сп. „Пчелица“, религиозно възпитание, детска периодика, християнска вяра

Петко Славейков е активен възрожденски културен деец и общественик. Устремът му към по-щастливо и просветено бъдеще насочва вниманието на писателя към възпитанието на българските деца. Този засилен интерес е резултат на дългогодишни културни наслоявания и е вдъхновен от просвещенските идеи. Като педагог и силно обществено ангажиран деятел у Славейков необходимостта от специална грижа за детето изкрystalизира рано и се проявява в дейността му още през 1852 г. с издаването на „Смесна китка“. Макар и замислено като годишно, от периодично издание успява да бъде реализиран само един „стрък“. Почти 20 години по-късно „Пчелица, или ред книжки за децата“ се явява продължител на същата идейна насоченост. Като първо българско детско списание то е пример за новото осмисляне на детето като нуждаещ се от диференциация читател. Издавано е от Петко Славейков в Цариград през 1871 г. Състои се само от седем „книжки“, отпечатани в рамките на една година. Въпреки краткия период на съществуването си, то успява да предложи значим набор от текстове, обединени в единна нравоучително-възпитателна система. Програмата, която П. Р. Славейков следва, се фокусира върху моделирането на ценностна система като паралелно с това дава религиозни устои и светски знания. Статиите, публикувани в „Пчелица“, могат да бъдат тематично групирани по следния начин – текстове, свързани с християнската вяра и ценности, нравствено-дидактични текстове и такива с научнопопулярен характер. Очертаването на възгледите, отстоявани от Славейков, би могло да допълни разбирането за цялостното отношение на възрожденския деец към ролята на възпитанието на детето в градежа на

бъдещето на българския народ. Настоящото изследване цели да обособи и анализира Славейковите публикации в списание „Пчелица“, свързани с въвеждането на детето читател в лоното на *вярата*.¹

Славейков смята, че навременната грижа за детето е способна да направи от него отговорен високонравствен и високодуховен светски човек, ангажиран с добруването на народа си. Като основно значение за това има култивирането на определени ценностни и нравствени ориентири. Водещите добродетели във възпитателната му програма са дългът към Бога, към родителите, към ближния, трудолюбието и любознанието, почтеността, любовта към отечеството. Вменяването им се осъществява посредством последователното им и добре обмислено присъствие в текстове, използващи разнообразни тематики и дидактични подходи. Религиозният аспект във възгледите на Славейков е свързан с полагането на основите на духовността, която трябва да се пробуди у малките читатели. Тя е свързана както с възпитаването на християнски добродетели, така и с осигуряването на дълбоката свързаност на детето с българската общност.

Всеки брой на „Пчелица“ се открива със статия, посветена на темата за Божието същество. Така нагледно се възпроизвежда идеята за вярата като начало на всяка добра и полезна дейност. Въпреки критиките, които самият той отправя към представителите на духовенството в редица свои статии, Славейков поставя вярата на високо място във възпитателния процес.

Петко Славейков не е единственият с подобно отношение относно въпроса за религиозното възпитание. В книгата си „Как е живяна и как е мислена детската възраст от българите (XVII–XIX в.)“ Надя Данова обобщава възгледите на различни възрожденци, интересували се от и занимавали се с темата за детското възпитание. Според нея Константин Фотинов е „[у]-беден в необходимостта от религиозно възпитание на децата, което според него е гаранция за формирането на високоморални личности“². Котленецът Анастас Кипиловски също подкрепя тази теза: „Основна ценност, в която според Кипиловски родителите трябва да възпитават децата си, на първо място е християнската вяра“³. Подобно е мнението и на Емануил Васкидович. Още през 1802 г. във Втория видински сборник – „Разкази и разсъждения“, Софроний Врачански присъединява към възпитателните си принципи библейския постулат: „Начало премудрости

¹ Настоящата публикация е част от по-голям труд, внимателно разглеждащ представителни текстове на трите открити тематични линии в нравствено-възпитателната програма на сп. „Пчелица“.

² ДАНОВА, Н. *Как е живяна и как е мислена детската възраст от българите (XVII–XIX в.)*. София: Парадигма, 2023, с. 264.

³ Пак там, с. 282.

– страх Господен“⁴. По-късно във взаимоучителните таблици на Неофит Рилски⁵ се явява същото послание, усвоено от Светото писание:

Божіо страхъ ѣ начало ѣ основаніе на-сѣкож
добродѣтель .

В мисленето на възрожденците вярата е доминираща основа за нравственото израстване на човек. Силно характерно за изказа им е боравенето с библейски цитати. Словосъчетанията „страх от Бога“ или „Божий страх“ стават традиционни за религиозното възпитание. Тяхна вариация може да бъде открита и в текст от първата книжка на „Пчелица“. Това е първият от няколко биографични очерка – този за Моисей. Отгледането на „този знаменит в древност пророк-патриот“ (кн. 1, с. 6)⁶ – Моисей, според текста включва „високото и Спасителното онова учение: да ся бои, да слуша и да обича Истиннаго Бога, Бога Израйлева, и да милее за своите сънародници“ (кн. 1, с. 7). Богобоязливостта, наследена от библейските постулати, се извежда като част от възпитателната програма на Славейков.

В процеса на съграждане на общество, какъвто тече по българските земи по време на Възраждането, необходими са обединяващи устои. Общата православна християнска вяра се явява важен консолидиращ фактор. Негов основен елемент е духовната връзка между вярващите. Според немския социолог Фердинад Тьонис „духовната дружба образува един вид невидима местност, един митичен град и съобщие, на което се вдъхва живот само чрез нещо като художествена интуиция, чрез творческа воля. Отношенията между самите хора (...) носят най-малко органичен и поради това необходим характер (...) имат духовна природа“⁷. Ролята на възпитателя Славейков в социален план е да посади зрънцето на вярата, което да покълне в сърцето на младите българчета и да прорастват във връзка между тях и съотечествениците им. Използвайки именно своята „художествена интуиция“ и „творческа воля“⁸, Петко Славейков преплита религиозни с патриотични мотиви. Пример за това е определението на Моисей във вече споменатия очерк като „пророк-патриот“ (кн. 1, с. 6). В библейския разказ редакторът добавя акцент върху любовта към „своите сънародници“ (кн. 1, с. 7). Така още в един от първите текстове се

⁴ ВРАЧАНСКИ, С. *Съчинения*. Т. 1. София: Български писател, 1989, с. 53.

⁵ РИЛСКИ, Н. *Таблицы взаимноучителни*. Изд. 3. Цариград: В печатницата на „Цариградски вестник“, 1859, с. 25.

⁶ По този начин по-нататък ще се посочват позоваванията по: *Пчелица, или ред книжки за децата*. Ред. П. Р. Славейков. Цариград: В печатницата на „Македония“, год. 1, 1871.

⁷ ТЬОНИС, Ф. *Общност и общество*. – В: *Извори на социологията*. Стара Загора: Идея, 1998, с. 146.

⁸ Пак там.

открива линията на родолюбието, която ще бива разгърната и в статиите с нравоучителен или с научнопопулярен характер. Въвеждайки я паралелно с вярата, Славейков приравнява ценността ѝ с тази на религията.

Стратегията на „писателя“ на „Пчелица“ за приобщаването на малките читатели в лоното на християнството се гради от постоянство и последователност. Всяка книжка от реда задължително съдържа поне две статии с религиозен характер като една от тях винаги стои на началната страница. Ключови за тези текстове са заглавията. Те често имат обобщителен характер и представляват отговор на натрупаните в съдържанието на съответната статия въпроси. Специално внимание ще бъде обърнато именно на въпросите, тъй като те са основно средство, с което Славейков борави при оформянето на съзнанието на малките християни. С подобна цел в някои текстове се използва първоличният разказ.

Заради абстрактния характер на религиозната проблематика, нейното въвеждане има специфични изисквания. При срещането на детето с тази нова материя всеки възпитател следва да подходи с внимание и предвидливост. В списание „Пчелица“ първа след манифестните статии стои „Бог е творец мира“ (кн. 1, с. 4). Изборът съдържанието на списанието да бъде открито именно с религиозен текст може да се асоциира с откриването на училищните учебни часове – с молитва. Аргументиран е също от необходимостта от последователност при вдъхването на вяра в Бога. На първо място трябва да се посочи какво е „Бог“. През XIX в. много западноевропейски философи се опитват да обяснят тази същност по различни начини. Задачата на Петко Славейков обаче има своята доминираща специфика – контактът с детето.

1. Бог

Въвеждането на понятието „Бог“ в статията „Бог е творец мира“ се съобразява с абстрактния му характер. Основната част от текста представлява красиво и динамично пасторално описание, в което Славейков провокира сетивната, зрителната памет на възприемателите, проследявайки познатия кръговрат на сезоните в природата. Също така подбужда емоционалната ангажираност с възклицанието „Как е чудесно устроен този свят!“ (кн. 1, с. 4). След това насочва вниманието към реторичен въпрос, наподобяващ детския изказ. А именно: „Но кой е създал всичко това и наредил толкоз чудесно?“ (кн. 1, с. 5). С оглед на честотата им, провокацията чрез реторични въпроси може да бъде определена като типична за Славейковата публицистична стратегия в „Пчелица“. Основна функция е да внушат определена мисъл или да насочат читателите към разсъждение в конкретна посока. В разглежданата статия дори има примери за игрови подходи към употребата на въпроси. Пример е редуването на въпрос и отговор: „Но тогаз кой е този, що е създал и наредил всичкото в светът толкоз чудесно? БОГЪ“ (кн. 1, с. 5), или пък

разгърнатите в стихотворна форма реторични въпроси в края на статията.

Въвеждането в християнството става посредством опита на детето. Славейков превежда малкия читател през познатия нему свят, докато стигне до концепцията за Бог с обобщението, че той е „наредил всичко в светът“. Осъзнаването на необходимостта от преминаването през личния опит при запознаването на децата с нови абстрактни понятия е изключително важно за педагозите от периода на Просвещението, а по българските земи – на Възраждането. Швейцарецът Йохан Песталоци „[р]азработва образователен метод, основан на естествения свят и сетивата, като следва принципите да се започне с конкретния предмет, преди да се въведат абстрактни понятия; с непосредствената среда, преди заниманията с това, което е далечно и отдалечено“⁹. По подобен начин подхожда и Славейков в тази първа статия с религиозен характер. Поради очевидната невъзможност да покаже на всеки читател на „Пчелица“ годишния кръговрат, той използва творческото си майсторство, за да пресъздаде конкретни визуални и сетивни картини.

Опитът на Славейков за приближаване на малките читатели до представата за Бог се осъществява в няколко текста, разпръснати из седемте книжки на изданието. Необходимостта от повторение и разширяване на знанието е основна за педагогическата работа. По този начин всяко ново понятие може да се вкорени в съзнанието на детето.

В статията, откриваща четвъртата книжка, редакторът отново провокира разсъждение. Разгърната е последователност от редица въпроси, питащи кой е поставил даден обект на мястото му. Отговорите на първите няколко са очевидни като „кой донесъл този часоказ в къщи и го окачил на стената?“ (кн. 4, с. 1). Всяко дете може да отговори – жителите на къщата са окачили часоказа на стената. Ето защо този въпрос остава без отговор от страна на разказвача. Когато обаче, минавайки през въпросите за познати, близки и достъпни предмети, се премине към „Кой е направил слънцето, месецът и земята?“ (кн. 4, с. 2), има усложнение. Тук помага отговорът, който стои и в самото заглавие на тази статия – „Бог“ (кн. 4, с. 1).

На същия принцип постепенно бива изградена представата за Бог като създател, творец и в статиите „Има Бог“ и „Бог в делата на природата“. В тях възхитата от природата е тясно преплетена с преклонението пред всесилието Божие: „Планини великолепни, кой ви е положил на основанията ви? (...) Кой е покрил високите ви чела с снегове и лед, и е направил да блюкат от дълбините ви тези извори, които напояват и оплодотворяват земята, тези великолепни реки“ (кн. 6, с. 1). Божието величие и всемогъщество биват обрисувани за малките читатели през неговите творения, а именно – природните. В предходен текст вече е посочено, че Бог е създател на всичко. Но запомнянето и усвояването на информация, приучаването към определен начин на мислене, изисква редовно повторение и различни

⁹ ДАНОВА, Н. *Как е живяна и как е мислена детската възраст от българите*, с. 119.

подходи. Правейки връзка с природата, Славейков борави с впечатления и осезания. Те са общодостъпни и се предполага, че всяко здраво дете би трябвало да ги натрупва. Описанието на природата като прекланяща се пред Бог в статията „Има Бог“ свързва достъпния външен свят с невидимия духовен. Така Божието присъствие е гарантирано по нов начин. В последния текст с религиозен характер от реда книжки абстрактността на връзката природа – Бог е засилена: „Съзирам го в сиянието на слънцето, намервам го още в цветята, които украсяват хълмовете ни“ (кн. 7, с. 1), „Има ли нещо на небето или на земята, което да не води към Него, или да не ни докарва на памет Неговото всеилие и благодат?“ (кн. 7, с. 2). Целта на цитираните текстове е придаването на усещане за абсолютен. Остава възможността най-малките читатели да останат дистанцирани от него.

Като стилово подражава на детското удивление, авторът обвързва осъзнаването на Бог като Създател с реакциите: „смайват разумът ни“, „духът ми ся изгубя и смуцава“, „издирвам човека, който е тъй да кажа, средоточието на всички създадени в този свят същества“ (кн. 6, с. 2). По този начин се провокира подобна емоционалност у читателите. В продължението на статията „Бог в делата на природата“ е направено обобщението, „Наистина човеческият ум остава смаян, като ся замисли какво трябва да е непостижимото величие на Бога“ (кн. 7, с. 1). Следват реторичните възклицания: „а колко пак е безпределна неговата благодат, щото да управлява всичко, да спомага за благополучието на човека!“ и „О, колко Бог е велик!“ (кн. 7, с. 1). Акцент се поставя върху смайването. Имитацията на силно впечатлителната и постоянно удивяваща се детска природа приближава изказа на автора до този на детето. Честата употреба на емоционално натоварени въпроси и възклицания цели пораждаване на подобна реакция у реципиента. Тя може да бъде основа на възпитаването на определен модел на мислене относно Бог. Малките читатели би следвало да насочат присъщото за детската им психика удивление към всемогъществото на Твореца. Може да се каже, че „писателят“ се опитва да „преведе“ на разбираем език усещането за Бог и принадлежност към духовната общност. За целта биват употребени също и аналогии като „Ний сме на земята тука като пътник, който иска да иде на отечеството си“ (кн. 6, с. 3).

В текст с научнопопулярна тематика също може да се открие аналогизиране. Възхищението от щедростта, силата и влиянието на слънцето е приравнено с възхищението от Бога. По този начин се изравняват значимостта на слънцето за природата с тази на Бог за хората. Славейков прави изключително поетичен аналог между явление на физиката и явление на душата: „Движението на земята чрез обращението на която виждаме слънцето, е образ на движението на умът ни, който чрез поучаването и научаването въздига в душите ни понятието за Бога“ (кн. 5, с. 5). Две толкова абстрактни понятия биват обяснени чрез прекарването на паралел между тях. Това е пример за вяра в способността за по-задълбочено мислене на читателите. Трябва да се отбележи, че посоченият цитат е отпечатан с по-ситен шрифт. Предполага се, че е насочен към читателите на по-голяма възраст.

Поддържана линия в няколко от текстовете с религиозен характер е тази за Божието всезнание. Внушена е представата, че Бог вижда всичко. Въведено е понятието за „ЕДНО ОКО което никога не спи“ (кн. 2, с. 2). Това е Божието око, обхващащо цялата природа, целия свят, без значение ден ли е, или нощ: „едно око, което види и в най тъмната нощ, както и в най ясната виделина на светът“ (кн. 2, с. 2). Според друг текст Божият взор преминава отвъд материята и обхваща мисълта: „Бог, Създателът наш знае всякога и най-скришното на душата ни и сърцето ни, и че той в едно мигване на окото може да научи помислите ни и деянията ни“ (кн. 5, с. 3). Присъствието на съзнание, обхващащо цялото битие, дава усещането, че човек е под постоянно наблюдение. Това цели децата да осмислят делата си като значими, забелязвани и носещи последствия. Индиректно биват натоварени с отговорност към собствените мисли и постъпки. В Божия взор е коренът на „страха Божий“, така препоръчван от възрожденските възпитатели и наследен от Светото писание. От него започва начертаването на граници в поведението, престъпването на които носи наказание. Той се явява „регулатор на поведението на човека“¹⁰, за Славейков е „вездесъщ коректив“¹¹. Злото наскърбява Бога, който тук е дефиниран като „извор на доброто“ (кн. 5, с. 2). Ето защо съзнателното отбягване на злото се явява единствен начин да се избегне „най-праведното и най-осещаното наказание“ (кн. 5, с. 3). Целта на внушаването на страх от метафизично наказание е гарантирането на вътрешен коректив, който всеки индивидуално да носи. Това усещане е от голяма важност при възпитанието на отговорни членове на обществото.

2. Дългът към другия

Текстовете с религиозен характер обръщат внимание и на дълга, който човек има към другия. Той се основава на любовта към ближния, която е водеща християнска добродетел. Ангажираността към „подобните ни, които сме длъжни да обичаме като сами себе си“ (кн. 5, с. 3) може да бъде видяна като постулиране на определено отношение към света в съзнанието на детето. Отвъд библейския постулат стоят обществените отношения, които имат за своя основа тези най-първи ценностни устои, възпитани в ранните години на всеки един човек. В статията „Невъзможно е да скрие някой погрешките си“ (кн. 5, с. 2) се казва, че „Божий закон ни задължава да обичаме доброто“ (кн. 5, с. 3). Противовес на този закон е злото, което, според текста, има отражение върху човека, който го извършва, и върху ближните му.

Отговорността към другия, която Славейков се опитва да внуши на младите си читатели, е „дълг“. Усещането за задължителност и наличие на

¹⁰ ДАНОВА, Н. *Как е живяна и как е мислена детската възраст от българите*, с. 619.

¹¹ Пак там, с. 472.

закон отвъд видимия постулират етически ориентири в детското съзнание. В спомената статия е обърнато внимание на отражението, което направено зло има върху околните. Това дава възможност да се отвори по-големият въпрос за въздействието на всички човешки дела. Фокусът попада върху „подобните ни, които сме длъжни да обичаме като сами себе си“ (кн. 5, с. 2). Уточнението, дадено за „подобните ни“, носи със себе си натовареността на едно от най-важните новозаветни внушения, а именно – „възлюби ближния си като себе си“ (Марк 12: 31)¹². Кодирането му в нагласите на детето цели приобщаване към братската християнска общност. В социален план тази добродетел осигурява осмислянето на свързаността между хората. Характерът на задължителност настоява за осъзнаването на отговорността и значимостта на делата на всеки един човек.

Носената отговорност се гарантирана от задължението към възможно най-висш орган. Издигането на Бог до високата позиция на коректив бива направено отново чрез дълга – „Първата обязанност“ (кн. 3, с. 11). Думата „обязаност“ според „Речник на българския език“ на Института за български език към Българската академия на науките означава „Нравствено изискване, което всеки човек трябва да изпълни, като член на обществото, спазвайки възприетите от (в) него правила; дълг“¹³. Най-първо, а с което – и основополагащо, задължение на децата е посочено да имат „любов към Бога, ревност към молитвата и присърце към Божията черква“ (кн. 3, с. 11). Любовта се превръща в концепция, простираща се извън личното преживяване. Насочена към Бога, тя дава основание за настоятелното изискване за спазването на етичните норми, вдъхнати от религията. Предизвикан е страх от изгубването на тази любов, от наказанието на Бог и откъсването от него. Полага се основа на мироглед, осмислящ света през любовта. Устремеността на Славейков да въведе детето във вярата е аргументирана от необходимостта дълбоко да бъдат вкоренени във възприятието му отговорността за всяка постъпка пред Бог, принадлежността към духовната общност и любовта към Твореца и ближния.

3. Абстрактни понятия

Боравенето с абстрактни понятия като „любов“, „ревност“ и „присърце“ работи за изграждането на понятийния апарат на читателите. Любопитно е да се забележи начинът, по който Славейков обяснява концепции – например „рай“ и „вечност“. Вниманието към тях се аргументира от честата им употреба в църковната проповед. Воден от разбиранията си, че трябва „да се пише на общодостъпен език“¹⁴, редакторът съобразява, че

¹² Библия, сиреч Книгите на Свещеното Писание на Ветхия и Новия завет. Издание на Св. Синод на Българската църква, София, 2008, с. 1250.

¹³ Вж.: Речник на българския език. Институт за български език – БАН: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/обязаност>.

¹⁴ ДАНОВА, Н. Как е живяна и как е мислена детската възраст от българите, с. 471.

за да бъде значението на една дума общодостъпно, то трябва да се обясни. Познанието на истинското значение на „рай“ принадлежи на Господ – той е „единият който го знае, защото го е Той създал“ (кн. 3, с. 2). Стратегията за обяснение на невидимите „рай“ и „вечност“ минава през отсъствието. Раят е описан съобразно библейската традиция като „място или състояние“, където „[г]рехът и смъртта нямат дял“ (кн. 3, с. 2). А „Вечността е дълбочина, която Геометрията не може да измери – Аритметиката не може да изброи – въображението не може да си я въобрази и риториката не може да я опише“ (кн. 3, с. 2). Обрисуването на същности през призмата на непостижимостта и липсата провокира абстрактното мислене и оставя пространство за свобода на интерпретацията. Посредством тях се разширява духовният свят на детето. Текстовете, посветени на посочените понятия, биват завършени с призива „нека всякой от нас живее тука на този свят по Христа, щото да сме благополучни в вечността“ (кн. 3, с. 2). Приобщаването на читателя към вечността ѝ придава лична значимост за всеки един читател, с което се повишава мотивацията за спазването на християнските етични постулати.

4. Светото писание

Честото позоваване на Светото писание изисква разглеждане на отношението, което списанието създава към него. Първият текст с вид на биографичен очерк описва живота на Моисей. Биографичният характер предполага достоверност на приведената информация. Индуктивно това води към заключението, че източникът ѝ предлага истинни и дори фактологични текстове. В посочената статия той е именно Светото писание: „Светото писание не ни казува точно колко време го е държала майка му в къщата си, но като пораснало детето, занесла го на царската дъщеря“ (кн. 1, с. 7).

В статията „За хлябът“ от същата първа книжка библейският текст е представен като исторически: „В книгата Битие гл: 3; 13. срещаме първото *историческо* [курс. мой, М. К.] споменуване за хлябът, което показва че употребението му е твърде отколешно“ (кн. 1, с. 11). Според Ирена Таушанова: „За християните хлябът се преосмисля като символ на божията плът, отдадена за тяхното спасение“¹⁵. Символната му натовареност, макар и да не е описана в посочената статия, дава причина редакторът да обърне внимание на хляба. Друга важна негова характеристика е, че той е част е от познатия свят на детето. Ето защо посочването на присъствието именно на хляба в Светото писание не е случайно. Свързването на факт от ежедневието на читателя с Библията предизвиква доверие към словата, записани в нея. Те, от своя страна, са сравнени със „слънчевите зари, които светят през прозорците в колибата на сиромаша, както и в палатът на богатият“ (кн. 3, с. 15).

¹⁵ ТАУШАНОВА, Ир. *Културни и битови аспекти на употребата на хляба в предмодерното българско общество*. 08.08.2013 г.: <https://nauka.bg/kulturni-i-bitovi-aspekti-na-upotreba/>.

Общественото разделение по българските земи през Възраждането е актуален проблем, който също бива засегнат. Посочва се, че пред светните слова социалните неравенства не са от значение. По този начин писанията се превръщат във вечно ангажирани от съвременното текстове. Равнопоставеността пред тях служи за внушаване на усещане за принадлежност и значимост на всяка личност. Характерът на тези убеждения предизвиква позитивна нагласа относно библейските цитати.

Друг гарант за истинността на написаното в Светото писание според Славейков е съществуването на евреите: „давали са и дават на всяко място и време най-силните доказателства за християнската вяра, не само защото тяхното положение е предсказано но и защото те сами са били съкровищници на всичките пророчества, които натегнуват към собственото им смущение и смаевание. Тяхното трайно множество дава ни безброй свидетели, които утвърждават истинното на Писанията от край до край“ (кн. 7, с. 4). Цитираният текст е от очерк, посветен на „Еврейският народ“. Отново чрез факт на съвремението – присъствието на този етнос, бива легитимиран Светият текст.

Славейков, говорейки за книжовността изобщо, посочва като най-голяма полза от нея запис на Божиите слова: „най-първа полза е знанието на Священното Писание, в което отредил Бог на предните свои слуги да напишат откритията, колкото сам Той е направил с силата на правдата, на промисълът и на своята благодат“ (кн. 4, с. 3). Тук се наблюдава двупосочно оценностояване – на Светото писание чрез книжовността и обратно. Изгражда се осмислянето на Библията като първично произлязла от Бога.

В обобщение, внушено е, че Светото писание е фактологично достоверен исторически текст, успял да запише Божиите слова. Необходимо е усвояването на тези убеждения, тъй като на следващ етап много идеи биват легитимирани от авторитета на свещения за християните текст.

5. Молитвата

Важно за религиозния аспект на възпитанието е личното обръщение към Бог. Реализира се чрез духовната практика на молитвата и славословието. Редакторът на „Пчелица“ се грижи да запознае малките читатели с тези средства за проявление на вярата. Необходимостта от тях бива обяснена през Божиата грижа за човека. В статията „Божий промисъл“ акцентът пада върху Божиата защита над целия свят: „Ви можете да спите, защото Он никога не спи; можете да зажмате без да ся боите от никое пременение, защото Неговото око е всякога отворено за да ви защитава“ (кн. 2, с. 2). Защитата е поводът за славословие. Друг такъв е създаването на света, което вече е въведено чрез представата за Бог-Творец: „всичко що съществува от тебе произтича“ (кн. 6, с. 3).

Редакторът призовава малките читатели да се обърнат към Бога, но заедно с тях – и цветята, птичките: „Щом мракът и тъмнината ся минат и слънчевите зари отворят очите ви, начнете денят със славословие към Бога,

който е имал грижата си и е бдял над Вас през тази нощ. Ви цветя (...) растворите пъпките си, расперете листовете си и облагоухайте диханието му. Ви птички (...) зачуруликайте благодаренията си (...) възпейте Нему преди да запееете на другарчетата си“ (кн. 2, с. 2). Обръщението на автора към природния свят създава единение между природата и човека. Преживяването на такава хармония в детска възраст кодира в сърцата идиличността на мирния живот, която след това те ще преследват.

Славословието е описано като благодарствена молитва, която целият свят произнася: „обожаяще го възсилават към Него песни от благодарствени молитви“ (кн. 7, с. 3). Засегната е именно благодарствената семантика на обръщението към Бога. Във възпитателен план пробуждането на благодарност предизвиква осмисляне и оценяване на даденостите, които човек има. Това е необходимо при изграждането на осъзнати членове на обществото.

Освен благодарствена, молитвата бива и утешителна – при драматични събития. Обръщението към Бог с цел утеха не е слабост, а естествено действие: „Освен това какво може да направи човек тука на земята и да няма нужда от помощта на оногози който ни е създал?“ (кн. 6, с. 3). Моментите на трудност биват описани от Славейков чрез красива метафора, която той бърза да обясни на детето читател: „има и в нашът живот задушливи ветрове; сиреч злочестини, скърби, грехове и толкоз други злини и лошавини“ (кн. 6, с. 3). От своя страна, „молитвата е росата, която наросява, прохладява и утешава душата“ (кн. 6, с. 4). Нейната сила носи спокойствие. Поетичността в последната метафора активира фините естетически усещания на младите читатели. Преживяването им е част от градежа на детската духовност.

Молитвата е описана като присъща и на животните: „Когато безсловесните животни нещо страдат, когато ся уплашат или когато са гладни, те викат твърде умилено. Тези груби гласове са у тях и те молитва, която отправят към Бога, а Бог и тях слуша“ (кн. 6, с. 3). Този аналог с животинския свят служи за убеждаване на реципиента в естествеността на моленето. Така възприемането му като практика би следвало да е по-лесно. Към малките читатели е отправен реторичният въпрос „Да ли прочее словесний човек ще е между всичките твари самото творение на което гласът да не възлиза никога до ушите на Творца и Създателя?“ (кн. 6, с. 4). Той влиза в ролята на провокация към всяко съмнение от подобен род.

Славейков не пропуска да зададе модел на обръщението към Бога. Използвайки първолична форма, той славослови и така заговаря с думите, които детето трябва да усвои като свои. Зададени са реторични въпроси – например: „Можях ли да не намеря (...) своята премъдрост“ (кн. 6, с. 3), както и реторични обръщения: „Ей, Боже мой“ (кн. 6, с. 3). Като излезли из устата на детето трябва да звучат и думите „тази Божествена ръка,

която е направила всичко, обожавам аз, пълен с удивление, признателност и любов“ (кн. 6, с. 3). Покрай беседата си за молитвата Славейков се опитва да предизвика у малките свои читатели жизненото удивление и ключовите за духовното развитие признателност и любов.

Като педагог „писателят“ разбира детската природа, която кара „младите отрасли“ (кн. 1, с. 1) винаги да търсят причина да не се съгласят с твърденията на възрастните и да зададат въпрос. Ето защо успява да предвиди усъмняването в Божието всезнание и чрез аналог да обясни необходимостта човек да се моли и да славослови: „Бащата познава нуждите на сина си; но за това синът не трябва ли вече да ище нищо от баща си, и да му благодари за добрините които получава от него?“ (кн. 6, с. 4).

Въпреки че според Славейков „водоземното кълбо прогласява неговото [Божие – М. К.] величие“ (кн. 7, с. 1), направено е разграничение. То се основава на владеещото на говора. Животните „могат да благодарят Бога в сърдце-то си, но *ни* можем да Го благодарим с езикът си“ (кн. 4, с. 2). Способността на човека да се изразява словесно определя неговия дълг да славослови колкото се може повече. Тази дейност има и компенсаторен характер – да „Го славословим и за *онези които немогат да говорят*“ (кн. 4, с. 2). На човека е отредена задачата словом да благодари на Бог и да разказва за „големите Негови добрини“ (кн. 4, с. 2). Така той получава роля на проводник на преклонението пред Господ.

6. Човекът

Предимството на човека да бъде създание, владеещо езика, не е единственият негов дар от Бога. Обърнато е внимание на цялостното значение на това да си човек. Библейското разбиране, че Бог е създал човека по свой образ и подобие, намира място и в редовете на „Пчелица“. Според Славейков проява на Божието всеилие и всемъдрие е именно сътворението на човека: „Всесилието обаче и премудростта на Вишнияго ся вижда още по-голяма и по светла в човека, когото е създал по образу и по подобию своему“ (кн. 5, с. 2). При обяснението на тази концепция са използвани реторични въпроси от първо лице: „На кого дължа тази многоценна сила да преподавам на подобните си идеите си и желанията си и да ставам съучастник на техните?“ (кн. 6, с. 2). Способността за осъществяване на плодотворен социален контакт е осмислена като „многоценна сила“. При изграждането на ценностната система на детето подобно разбиране възпитава отворени към обществото деятелни млади хора. Подобно на словесния дар, забелязан е и дарът на способността за мислене: „А най-после има ли благодаяние още по-превъзходно от умът, с който съм надарен, с който размислям върху всички неща които мя окружават, пресметам сношенията му, придобивам множество знания и най-после – съм човек!“ (кн. 6, с. 2). Въздигането на значението на ума е отражение на просвещенския култ към знанието. Внушението на подобно отношение у децата спрямо него е път към благоразположението

им – защото „Пчелица“ предлага и текстове с научнопопулярен характер. От тях младите читатели, вдъхновени от ентузиазма на ученика, могат да вземат ценни знания за себе си.

Според цитата човек става *човек* именно чрез своя ум. Рашко Блъсков в педагогическото си списание „Училище“ засяга същия въпрос. Той избира да цитира Кант: „Човекът, казува Кант – може да стане човек само с възпитанието. Той ще бъде такъв, какъвто го направи възпитанието“¹⁶. Разликата между двете визии е определена от целевата група на двете списания. Статията в „Училище“ е насочена към педагози и родители, докато тази в „Пчелица“ цели да убеди самите деца в значението на това да си човек.

Човекът е поставен в позицията на най-висше творение, защото Бог е „подчинил (...) нему всичко в светът“ (кн. 6, с. 2). Следвайки библейските писания, Славейков внушава, че той е господар на земния свят. Това го прави първи след Бога: „Що е человек, за когото това Превиишше Същество мисли с толкоз любов? Турил мя е на най-високий ред. (...) Всички в този свят създания опознават в мене своят господар“ (кн. 7, с. 2).

Представата, че човекът е създаден по Божий образ и подобие и че е „господар и владетел на всичко що има по светът“ (кн. 5, с. 2), води до сближаване на неговата фигура с тази на Твореца. Подобно уподобяване би следвало да носи мотивация за изграждане на високонравствен живот. Посаждането на стремеж към постигане на „Божественното величие“ (кн. 5, с. 1) у децата ориентира битието им към самоусъвършенстването. Според Славейков то се осъществява „чрез възпитанието и изучаването от дете още“ (кн. 5, с. 2). Така убеждава младите си читатели в необходимостта от активно участие в собственото им порастване, а също така – и в смисъла от усвояването на текстовете, публикувани в „Пчелица“.

Славейков смята за любопитно и отношението на Бог към децата: „Когато живял Господ наш Иисус Христос на земята. Той много обичал децата за простотата и незлобието им, тъй щото ги поставял и за пример на порасналите“ (кн. 3, с. 11). Взаимността е ключов елемент от стратегията на „списателя“ в стремежа му да вдъхне на кои да е „любезни дечица“ (кн. 3, с. 11) любов към Твореца – щом той ги обича, значи е добър и те също трябва да го обичат. Боравенето с примера е една от основните стратегии, които Петко Славейков използва в публикациите си в „Пчелица“. Обикновено за това използва образите на авторитетни личности. Тук случаят е различен. Давайки децата за пример на възрастните, нараторът ги издига на висока позиция. Влизайки в роля на по-висшестоящо, детето би могло да придобие увереност в своите възможности за развитие – духовно, нравствено и интелектуално. Посочените качества (простота и незлобливост) са открити като предимство на младостта.

¹⁶ *Училище*. Букурещ: Народната Книгопечатница „Отечество“, год. 1, бр. 23, 1871, с. 6.

Списание „Пчелица“ бива наситено от текстове с религиозен характер. Те биват подчинени главно на въвеждането на малките читатели в лоното на християнската вяра. Постига се както ефектът на приобщаване към духовната общност, така и полагането на морални ориентири. Покрай тях „списателят“ се старае да вдъхне и устрем към знание и себеусъвършенстване. Славейков внимателно използва различни подходи и типове текст, за да увлече читателите. Водещ принцип в изграждането на статиите е достъпността, преминаваща през обяснения, аналози и примери. Духът на поета не позволява да бъде пропусната и поетичната окраска. Общата проблематика на текстовете и повтаряемите послания предполагат, че съдържанието и целите на изданието са предварително добре обмислени. Имайки дългогодишен педагогически опит, Славейков може да се смята и за добър възпитателен „стратег“.

ИЗВОРИ

БИБЛИЯ, сиреч Книгите на Свещеното Писание на Ветхия и Новия завет. София: Издание на Св. Синод на Българската църква, 2008.

ВРАЧАНСКИ, С. Съчинения. Т. 1. София: Български писател, 1989.

Пчелица, или ред книжки за децата. Ред. П. Р. Славейков. Цариград: В печатницата на „Македония“, год. 1, 1871.

РИЛСКИ, Н. Таблици взаимноучителни. Изд. 3. Цариград: В печатницата на „Цариградски вестник“, 1859.

Училище. Ред. Р. Блъсков. Букурещ: Народната Книгопечатница „Отечество“, год. 1, бр. 23, 1871.

ЛИТЕРАТУРА

ДАНОВА, Н. Как е живяна и как е мислена детската възраст от българите (XVII–XIX в.). София: Парадигма, 2023. [DANOVA, N. *Kak e zhivlyana i kak e mislena detskata vazrast ot balgarite (XVII–XIX v.)*. Sofia: Paradigma, 2023.]

РЕЧНИК на българския език. Институт за български език – Българска академия на науките: www.ibl.bas.bg/rbe/ (пребл. 28.02.2026). [RECHNIK na balgarskiya ezik. Institut za balgarski ezik – Balgarska akademiya na naukite: www.ibl.bas.bg/rbe/ (pregl. 28.02.2026).]

ТАУШАНОВА, И. Културни и битови аспекти на употребата на хляба в предмодерното българско общество. 08.08.2013 г.: <https://nauka.bg/kulturni-i-bitovi-aspekti-na-upotreba/> (пребл. 12.08.2025). [TAUSHANOVA, I. *Kulturni i bitovi aspekti na upotrebatata na hlyaba v predmodernoto balgarsko obshtestvo*. 08.08.2013 g.: <https://nauka.bg/kulturni-i-bitovi-aspekti-na-upotreba/> (pregl. 12.08.2025).]

ТЪОНИС, Ф. Общност и общество. – В: *Извори на социологията*. Ред. Хр. Сантулов. Стара Загора: Идея, 1998, с. 131–158. [TÖNNIES, F. *Obshtnost i obshtestvo*. – V: *Izvori na sotsiologiyata*. Red. Hr. Santulov. Stara Zagora: Ideya, 1998, s. 131–158.]

FAITH – THE BASIS OF UPBRINGING IN PETKO SLAVEIKOV’S “PCHELITSA”

Abstract. The study deals with the educational and religious elements of Petko Slaveikov’s Revival children’s magazine “Pchelitsa”. Their presence is conditioned by the author’s views on the role of the child in social construction and the need to integrate them into Christianity. The text aims to highlight the guiding principles in the creation of the faith related publications. Several main themes are identified, united by Christian themes. These are God, duty to others, abstract concepts, Holy Scripture, the prayer, and the man. *Keywords:* Petko Slaveykov, “Pchelitsa” magazine, religious education, children’s periodicals, Christian faith

Maria Kircheva Karakoleva, student
Sofia University „St. Kliment Ohridski“
15, Tzar Osvoboditel Blvd, Sofia 1504, Bulgaria
E-mail: maria.karakoleva8@abv.bg